

זה השער לה' צדיקים יבואו בו

ספר

עיונת רבי יהודה החסיד המפואר

נכתב על ידי אב וראשון לכל החסידים

הקדוש האלקי רבי יהודה החסיד זצוקלה"ה
על פיו יצאו ועל פיו יבואו בני ישראל לדורות עולם להזהר בחרדת קודש

מהדורה מאירת עיניים מוגהת ומדויקת

ראה זה חדש מחובר סביב לו

השוואות מכל נוסחאות וכתבי היד ודפוסים ראשונים של צוואת רבינו

אוצר בלום של פסקי הלכות הנוגעים למעשה ערוכים ומסודרים
עם הכרעות הפוסקים בכל האופנים המצויים

מלוקט מאלפי ספרי שו"ת ופוסקים שנשארו ונתנו בדברי רבינו
בתוספת הערות מספרי הראשונים והאחרונים

נלקט ונערך ברוב פאר והדר בעזה"י ע"י

הרב **שמעון גוטמן** שליט"א

חבר מערכת אוצר הפוסקים

דיין בבד"צ לממונות הישר והצדק אלעד יע"א

יצא לאור שנת תשע"א לפ"ק

כל הזכויות שמורות

ניתן להשיג את הספר:

בבני ברק:

גוטמן - רח' צייטלין 22
רוזנפלד - רח' מתתיהו 41
לוי - מיכה 4
אשדוד
גייגר - רח' רבא 11/1

אצל המו"ל:

משפחת גוטמן

רח' רבי מאיר 10/14
אלעד

עיצוב ועימוד:
"אומנות העימוד"

אוצר הפוסקים

תורה מציון 3

ת.ד. 5110 ירושלים

טל: 02-5382515

ארץ ישראל

ההסכמות לפי סדר א-ב

במלאכתו ולכל דבריו מקדים הוא התייעצות ומשא ומתן בין ת"ח ודיבוק חבירים ואיישר חיליה.

ולזה באעה"ח לכבוד תוה"ק ולומדיה

[- מקום החותם]

יעקב משה הלל

ראש ישיבת חברת אהבת שלום
רחוב ארזי הבירה 45 ירושלים

בס"ד, כ"ב אלול תש"ע

כבר כתבתי הסכמה ל"ספר חסידים" של רבי יהודה החסיד המבואר ומפורש ע"י הרה"ג כהר"ר שמעון גוטמאן שליט"א, שיצא לאור כלול בהודו ובהדרו עם הערות וביאורים על כל פרט, הכתובים בשכל ישר וסברא נכונה. וזכה לפענח ולפרש ולהאיר ספר קדוש ועמוק זה לאחד מגדולי הראשונים אשר דבריו מיוסדים על מסורת קבלה קדומה מחסידי אשכנז הנודעים שהיא קשה ההבנה עד מאוד, וזיכה הרבים בהמון הארות ופירושים שאספם וכינסם מספרן של צדיקים גדולי ישראל, מסודרים דבר דבור על אופניו, באופן שכל אדם יכול להינות מהאור הגדול והנפלא הגנוז והטמון בספר הנ"ל לישרים בלבותם.

ועתה בא בשנית להשלים העבודה הגדולה שנטל על עצמו, והלך מחיל אל חיל, מהקודש אל קודש הקודשים, הוא גוף הצוואה עצמו של הר"י חסיד ז"ל, ששם דבריו הם בתכלית ההעלם, וחתומים ב"ג גושפנקא ואין פורש להם, שהם רמזים דקים ונעלמים אשר אין כמעט לשכל אנוש השגה בהם. וגם כאן שרה על המחבר סייעתא דשמייא, וזכה לפרש את כל דברי הצוואה הנפלאה הזאת אשר רוב סעיפיה נוגעים גם לדינא להלכה למעשה. וזכה להאיר דרך בפני המעיניים, מפי ספרים וסופרים, את האופנים שיש ליהדר בהאזהרות שבצוואה, ולקיימם על הצד היותר טוב, כאשר רוב ככל דבריו ביססם על חיבורי גדולי חכמי הדורות, בבקאות נרחבת ודקדוק רב. אשר לכן אין ספק כי זכות הרבים תלויה בו, שזכה להפוך ספר חשוב ונחוץ לכל ישראל, שהיה סתום וחתום, לספר מפורש ומבואר עם רוב התועלת אל הרבים.

הרב זלמן נחמיה גולדברג

אב"ד בד"ץ לממונות הישר והצדק - א"ע"ד
ראש כולל ידעת משה - סדיגורא

יום ט' אדר תש"ע

הנני בזה לדבר בשבחו של תלמיד חכם מופלג בתורה הרי הוא הרה"ג שמעון גוטמאן שליט"א דיין בכד"ץ לממונות הישר והצדק בעיר אלעד ובשבח ספרו שמוציא לאור ספרו של רבי יהודה החסיד חלק צוואת ר' יהודה החסיד, ועל כל מה שציוה הוסיף הרב גוטמאן כל מה שדנו אחרונים בדבריו ודן מה שהביאו הראשונים מצוואתו וגם בירר נוסח האמיתי על פי עשרת רחרי יד ישונים נחם עד כמה יש לתשוש לצוואתו, ודבר גדול ותועלת מרובה יש בזה שרבים מאוד מתאווים לדעת מפרטי הצוואה, והקב"ה יעזרהו להוציא מחשבתו בפועל לתועלת הרבים.

הכותב לכבוד התורה ולומדיה.

[- מקום החותם]

מרדכי צבי גרינפלד

דומ"ץ דק"ק טשערנאביץ
השלושה 31 בני ברק

כ"ה תשרי תשע"א

הן הראה לי הרה"ג שמעון גוטמאן שליט"א דיין בכד"ץ לממונות הישר והצדק באלעד חיבורו היקר שהוציא תחת ידו אחר לינה בעמק ההלכה, ויגיעה רבה, לבאר וללבן את דברי מאורן של ישראל רבינו יהודה החסיד בצוואתו המפורסמת, ומה מאוד התענגתי בעברי בין בתרי אמרותיו של חיבור נפלא זה שערך ברב כשרון, וניכרת היטיב התמחותו של המחבר שליט"א שכבר הראה כחו בבירור וליבון דברי קדמונים בחיבורים אשר כבר ראו אור, וגם כאן שיכל ידיו לבאר ולנמק דברי רבינו זי"ע, וללקט דברי גדולי אחרונים אשר דנו בדבריו, וביותר מצטיין חיבור זה במשא ומתן של הלכה סביב כל סעיף וסעיף של הצוואה והרי דברי רבינו עתה פרוסים כשמלה מחוורת, בפרט שהושם דגש על שינויי נוסחאות וליבונם.

וראוי ספר נפלא זה להיות מופץ בין הוגי תורה והלכה, ובפרט שמוחזק הרה"ג המחבר שליט"א לזהיר

הסכמות

אלעד, והרה"ג הנ"ל ערך וסידר את ספרו של רבי יהודה החסיד זיע"א וצוואתו, והרה"ג הנ"ל הוסיף נופך רב מדילי ומקומות בש"ס ופוסקים, השופכים אור והבנה בדבריו של רבי יהודה החסיד זיע"א, ומשמיא קזכו ליה לברר מקחו של האי חסידא ופרישא, ובוודאי שזוהי זכות מיוחדת משמיא, והלומדים בספר זה יהנו מאוד מהד"ת ומהחידושים הרבים המתוספים שם, והספר החשוב עולה על שולחן מלכים מאן מלכי רבנן, והוא כולו מחמדים וחידושים מתוקים מדבש ונופת צופים.

והנני בזה לברכו מקרב לב שיזכה ויפוצו מעיינותיו חוצה, ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה, כשאיפתו הטהורה, וכשאיפת החפץ בהצלחתו בלונ"ח אכ"ר.

הכ"ד לכב' התורה

[מקום החותם]

משה חיים פדווא

אב"ד דהתאחדות קהלות החרדים
לונדון תע"א

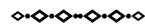
כ"ד ניסן תשע"א לפ"ק

הרה"ג מוהר"ר שמעון גוטמאן שליט"א כבר איתמחי גברא בהוציאו לאור הספר חסידים בו בירר מקחו של צדיק באופן נעלה ומצויין וכאשר הפליגו בשבח פעלו חכמי הדור שליט"א, ועתה הניף ידו שנית להגיש לפני שוחרי התורה גם צוואת רבינו יהודה החסיד ז"ל וכמעשהו בראשון הוא ספר חסידים כן מעשהו בצוואתו חכמה גדולה ומפוארה בכלי מפואר.

וברכתי לו אמורה כה יזכה ה' לברך על המוגמר מתוך רוב נחת לשמחת לב כל לומדי תורה.

כעתירת המברכו שחפץ ה' בידו יצליח

[מקום החותם]

יחזקאל רוטה

בארא פארק ברוקלין נ.י. יע"א

כ"ד ניסן תש"ע לפ"ק

הן ראיתי חיבור נאה יפה ומסודר על עניני צוואת רבינו יהודה החסיד הנקוב בשם "צוואת רבינו יהודה החסיד המפואר" מאת האי צורבא מרבנן החו"ב טובא

ולכן אסיים בברכה שיזכה עוד הרב המחבר שליט"א להפיץ מעיינותיו חוצה בעוד חיבורים מועילים וטובים, ויזכה ללמוד וללמד לשמור ולעשות ולהגדיל תורה ולהאדירה מתוך יישוב הדעת ורוב נחת דקדושה אכ"ר.

הכותב והחותם לכבוד תורתם של ראשונים

[מקום החותם]

אפרים פישל הערשקאוויטש

מ"פנים אב"ד הא"י
וכעת דומ"ץ צאנו קלויזענבורג

באתי בעטי להגיד לאדם ישרו ה"ה הרה"ג מופלא ומופלג בתורה עוטה אורה ביראה טהורה מעוז ומגדול עושה כוונים למלאכת שמים מוה"ר שמעון גוטמאן שליט"א דומ"ץ בביד"צ הישר והצדק באלעד יע"א אשר בא בשניות דרבנן לברר מקחו של צדיק ה"ה רבינו הגדול אדון החסידים רבינו יהודה החסיד זלה"ה מגדולי חסידי אשכנז, כבר הוציא לאור ספרו ספר חסידים בשני כרכים מפוארים, ועתה הטה ידו לאדפוס אידרא הצוואה אשר נכתב ממה שראה ברוח קדשו דברים שהם סכנה וכדומה, וכמעשהו בראשונה כך מעשהו בשניה בירר וליבן על פי דפוסים ישנים וכתבי ידות ועוד הוסיף ללכת וללקוט בשושנים במפרשי הצוואה ומספרי שו"ת הדנים בדבריו למען יהיה הכל כשולחן ערוך המוכן לאכול.

איישר כחו וחילו לאורייתא ויבדרון שמעתיא ביה מדרשא ויזכה להגדיל תורה ולהאדירה וזכות המחבר יגן עליו ועל כל ישראל ונזכה לביאת משיח בב"א.

הכו"ח יום א' תז"מ תש"ע לפ"ק ברוקלין יצ"ו

[מקום החותם]

נפתלי נוסבוים

ראש ישיבת חיי משה ירושלים

סיון תש"ע

הנני בזה בשבח המגיע לכתבים אודות ידידי החשוב והנעלה ה"ה הרה"ג וכו' הרב ר' שמעון גוטמן שליט"א אשר יושב בבי"ד לממונות הישר והצדק בעיר

הסכמות

שואסף בזה מספרים וסופרים בדף קצ"ו אות כ"ג,
והיה כל זה מועיל, כי צביה, נקבת
צב, כמ"ש בשה"ש תאומי צביה, וצביה שון
שמוציא לשונות חורל לצביון נבראו
 וכדומה. וכך היה ואסתייעא מילתא מן שמיא
 שאחרי כן כשנקבע זמן החתונה, נמצא שקריאת החתן
 היתה בהפטרת שקלים, שכתוב בה ושם אמו צביה
 שיש בזה רמז נפלא, כי אמו של חתן נקראת
 כן, אבל אשתו אין שמה כך אלא צביה.

ונחתום בברכת הנהנין שלאחריה, וכשם שזכה
העורך והמחבר דנן שליט"א להדפיס גם ספר זה של
ריה"ח ביקר ותפארת גדולתו, כן ירבה וכן יפרוץ עשר
מעלות בקודש, תרב גדולתו, ויוצר נשמתו, לא יסיר
ממנו חסדו ואמיתו כל ימי חייו, עד זקנה ושיבה בבית
ה' שבתו, עם הנלויים אליו וכל בני ביתו.
כעתירת הדורש בשלומו ושלום תורתו, המצפה
לישועת ה' וגאולתו.

[- מקום החותם]

[- מקום החותם]

משה שטרנבוך

ראב"ד לכל מקהלות האשכנזים

רב ביה"כ הגר"א, ור"מ במרכז התורה הר נוף
סגן נשיא העדה החרדית בעיה"ק ירושלים ת"ו

אור לכ"ז תשרי תשע"א

בשמחה רבה קבלתי ספר עם צוואת רבי יהודה
החסיד ועם ביאור נפלא מהרה"ג רבי שמעון גוטמן
שליט"א, והדברים מאירים שבביאור השקיע חכמה
ומלאכה שיצא מתחת ידו ספר שיביא תועלת מרובה
למעיינים, אשריו ואשרי חלקן שמזכה הרבים באוצר
והסכמה למותר שכל הרואה אומר ברקאי, שמפיץ
אור למעיינים עם דעת כל גדולי המפרשים, שדנו

ואני רק מבכר אותו שיזכה עוד להפיץ תורה
בישראל מתוך נחת והרחבה.
הנני המצפה בכליון לישועת ה' ורחמי שמים מרובים.
[- מקום החותם]

מנחם מנדל הכהן שפרן

ראש ישיבת נועם התורה
ודמו"צ בני ברק

בס"ד, ב' אייר תש"ע

עתה הוסיף ידו שנית הרה"ג מהור"ר שמעון גוטמן שליט"א מדייני בית הדין דקרתא אלעד ת"ו בבירור מקחו של אחד הראשונים כמלאכים רבי יהודה החסיד ז"ל ה"ה ספר "צוואת רבי יהודה החסיד המפואר" ויותר היה ראוי שייקרא "צוואת רבי יהודה החסיד השלם" כי עשאו לדבר שלם.

כבר מילתי אמורה על ספר חסידים של הרה"ג מהור"ר שמעון גוטמן שליט"א שספר חסידים "הוא ספר מלא הרגשות דקות ברוחניות, מדות, דרכי ההשגחה והנהגות הטבע ולמי שחסר דקות ההרגשה הוא בבחינת ספר החתום וכמוסיף על דברי תורה ואפי' כסותרין דברי תורה עד שהי' בבחינת "ביקשו לגנוז ספר יחזקאל שהיו דבריו סותרין דברי תורה" וכספר קהלת שדבריו סותרין זה את זה ו"זכור אותו האיש לטוב שאלמלא הוא נגנז" ה"ה חכמי הדורות שפרשו דבריו וישבו הסתירות מהגמ' ועי' נשאר הספר לפליטה בין הספרים המקודשים אשר דרכם יש לנו חלון להיות מציץ מבין החרכים להבין קצות דקות הרגשתם, השקפותיהם והסתכלותם על כל מישורי החיים ברוח וגשם וממילא הצצה בדרכיהם והנהגותיהם וממילא להשתפע ולהדבק בהם". דברים אלו וביותר שייך לומר כל הנ"ל על צוואתו שעל פניו הוא רק צוואה עם הוראות מעשיות והתמיהות רבו בו מכמה כיוונים ובלי להבין ולהרגיש נפש האומרם עד שיד שכלנו והרגשותינו הדלים ויבשים יכולים להשיג בדרכיהם, צוואותיו הם כספר החתום".

דבר חשוב ביותר עשה הרה"ג הנ"ל ביצירת אוננים לתורת רבינו וכמ"ש שם ובטח שארית ישראל לא יעשו עולה ולא יתהדרו במה שאינו שלהם ובודאי לא יעברו על איסור גזל להשתמש ביגיעו וחידושו והמצאותיו אשר זכה בהם ונעשה תורה דילי' ויגרמו לו בזה נזק במקום אשר שליחי מצוה אינם ניזוקים ולא יהי' בכלל משיגי גבול בסתר ובענינים אלו נאמר ה' ודע אם לעקל אם לעקלקלות.

זכות גדולים וחסידים אלו יעמוד לנו עד עולם.

[- מקום החותם]

יעקב מאיר שטרן

דמו"צ בני"ד דמרן הגר"ש ואזנר שליט"א
וחבר הבד"צ דקרית ויוניץ
מח"ס משנת הסופר ואמרי יעקב

בס"ד, א' אדר תש"ע לפ"ק

הנה כבוד ידידי הרה"ג המפואר ר' שמעון גוטמן שליט"א הביא לפנינו ספרו החדש צוואת רבי יהודה החסיד המפואר, ומשמיא קוכי ליה לברר וללבן מקחו של צדיק שנכתב זה קרוב לאלף שנים באופן נפלא מאוד ובהיקף עצום, וכל המעיין יתרשם מיד מגודל עבודתו הקדושה, ואף שכבר נתחברו כמה ספרים ופירושים על צוואת רבי יהודה החסיד, מכל מקום ניתן להאמר שספר זה הוא המאסף לכל המחנות, המעורר השתאות מגודל הבקיות שנאסף בחיבור זה, והדברים מאירים וגם הוסיף מדיליה הערות והארות יקרות כדת של תורה ונעשה מלאכת מחשבת, ובה זכה להשלים דברי רבי יהודה החסיד אחרי שכבר הוציא לאור ס' חסידים המפואר שנתקבל בחדווה ושמחה אצל כל שוחרי תורה ולומדי למד.

ויהי רצון שזכות רבינו הגדול יעמוד לנו לראות במהרה ישועתן של ישראל בביאת גואל צדק בב"א.

ועי' בעה"ח לכבוד התורה

[- מקום החותם]

שמואל אליעזר שטרן

דמו"צ בני"ד צ"ש מרן הגר"ש ואזנר שליט"א
ראש ישיבת חוג חת"ס
ורב מערב בני ברק

בס"ד, יום כ"ד אדר תש"ע

של כבוד הרב הגאון המפואר והמהולל, דיינא וספרא

למחברה, צוואתו המפורסמת של רבינו יהודה החסיד, מקבלת פנים חדשות בספר זה, שלל כביר של הערות והארות, משא ומתן נרחב בדברי רבותינו גדולי הפוסקים אשר כל בית ישראל נשען עליהם, מלווים את היצירה ודרכם היא מוארת באור בהיר ונאצל, נאדרי בקודש, מבוסתני רווי ההוד והרז של רבינו הגדול והקדוש, חד משרפי מעלה, רבי יהודה החסיד זי"ע.

ביקרא דאורייתא

[- מקום החותם]

א. מתברר רבינו יהודה החסיד או לא

בידינו מגדולי הפוסקים ראשונים ואחרונים ומקובל אצלנו על ידי סופרי קוראי הדורות אשר כל דברי הצוואה הזאת מקורה מפי קדוש עליון רבינו יהודה החסיד משפירא, בהקדמה זו מתחיל בעל ה'שבעים תמרים' את פירושו והקדמתו על הצוואה. ישנם הוכחות רבות לקביעה זו שמחברו של הצוואה הוא רבינו יהודה החסיד, גם תלמיד

~~החסיד הוא רבינו אלעזר מפומבדיתא בעל ה'שבעים תמרים' דוקא הגדול (סימן שט"ז)~~

~~אזהרות רעיוני ארילום וקרורה שרבינו הזהיר על זה בצוואתו^א~~

(מערכת ספרים מערכת ח' אות צ"א) כתב דראה בסדר הדורות בשם צמח

דוד ושלשלת קבלה, כי רבינו שמואל הנביא אביו של רבי יהודה החסיד חיבר

ספר חסידים ובנו ריה"ח חידש בו הרבה דברים וגם עשה את הצוואות, והחיד"א כתב

עליו דליתא אלא רבינו יהודה החסיד הוא חיבר הצוואות וספר חסידים ואין רצוני להשיג

עליו כי צריך להאריך בזה הרבה, עכ"ל^ב

מקורות והארות

וכתב טעמא אבל שכחתי חילוקו עכ"ל. ויתכן מאוד דאם היינו זוכים לראות את ספר הכבוד היינו מיישבים כל הסתירות ולא היו מפקפקים בדברי הצוואה.

ב בתחילת פירושו ברית עולם על ספר חסידים כתב רמזים על זה ע"ש, והגאון רבי יוסף ענגיל ~~בספרו שו"ת בן פורת~~ הוסיף ע"ז דמשמע

לכאורה דאין הצוואה מר"י חסיד ז"ל יען כתוב בה ג"כ ~~תרנגול שקרא כמו תרנגול ישחטנה מיד (צוואה נ')~~

ואילו בש"ס (שבת יז:) דהאומר שחטו תרנגולת שקרתה גברית [היינו תרנגול כמו קרא גברא] יש בו משום דרכי האמורי וכו'. וי"ל דכיון דעושה כן רק לקיים צוואת החסיד ז"ל תו אין בו משום דרכי האמורי כיון דאין עושה משום דרכי האמורי רק מפני ציווי אותו צדיק, ואדרבה י"ל דמש"ה הוא שצוה החסיד ז"ל ע"ז בצוואתו, והיינו לפי שראה המנהג כן שממהרים לשחוט בכה"ג כמו שהמנהג כן עדיין עד היום, [כמובא ברמ"א הנ"ל וליישוב המנהג הוכרחו לחדש דאם אינו אומר כו' שרי כנ"ל], וע"כ חשש ע"ז שנתפסים באיסור

, רבינו ירוחם (תולדות אדם

~~הנהגה ונהג ר"ח), ארחות חיים (ח"ב הלכות אבל סימן ל"א)~~

ועוד הרבה ראשונים, הביאו דברים שכתב רבינו בספר

~~הצוואה שכתב רבינו אלעזר מפומבדיתא בעל ה'שבעים תמרים' מהם כתובים~~

בצוואה זו. כמו כן רבינו עצמו בספר חסידים (סימן קצ"ז,

~~היינו זה היה חסידו~~

שחיבר, שהראשונים כתבו דברי הצוואה בשם ספר זה.

חזקה שצוואה זו חיברה רבינו יהודה החסיד

היא, שהוא עצמו בספר הכבוד מיישב דבריו שכתב

בצוואה (סימן נ') שלא יסתרו דברי הש"ס, כמ"ש בשו"ת

~~והנהגה בבית יוסף~~

מצאתי כתוב ומה שנהגין העולם לשחוט תרנגולת שקראה כגוברא אמרינן כי כן צוה החסיד, וזימנא חדא הוי לן פתחון פה קמיה דמהר"א ז"ל בווינא בשיבה אמאי סמכינן וכו', אבל אח"כ זה ימים רבים ראיתי בספר הכבוד שחיבר החסיד וכתב שם צוואתו והקשה בעצמו קושיא זו. וכתב אצוואה זו אע"ג דקאמר פרק במה אשה (שבת יז:) הרי זה מדרכי האמורי ויישב אותה

דחסידותא [להגה"ק מבוטשאטש]^א (צוואה ב') כתב דמקובל בדינו שהוא כולו קודש
 ומה נדע ולא ידע הוא, ע"כ.

נשאל אם ראוי לעשות מעשה נגד חז"ל בשביל
 צוואת ריה"ח כי יש בהן דברים נגד דבריהם, והשיב אנכי לשם אלקים אמת
 ותורתו שבכתב וע"פ אמת, לא ידעתי אכנה כי הצוואות ההן לא אמרן יהושע מפומיה
 ואין להאמין בהן כ"ש לעשות מעשה על פיהן נגד קבלתן ז"ל, והעוברים עליה בשבילן

לא מן השם שכולן יצאו מפי החסיד אלא מפי אחרים ויחסום אליו או נמצאו בעזבונו
 והאמינום לו ולא ממנו, על הדרך שכתב הרמב"ם בראשון מהמורה על שמות זרים
 שיש סכנה לבנות בית אבנים ולבנות בית במקום שלא היה שם בית מעולם, ואמרי
 אינשי להניח בבית תרנגול זכר ונקבה ולשוחטם שם וכו', טוב יותר שלא לחוש לדברים
 האלו כלל וכיוצא בהם דברים שלא הוזכרו בש"ס ופוסקים ולא ר"י החסיד חתום עליה
 (סימן תס"א)

מביא שרבי אברהם בן הגר"א אמר בשם אביו שניכר
 מלשונו ועניינו של ספר חסידים שרבי אלעזר מגרמיזא בעל הרוקח חיברו ויסדו.

מקורות והארות

באופנים מסויימים עפ"י דברי המילי דחסידותא וכתב
 ובודאי שיש לסמוך בכה"ג על הגה"ק דעת קדושים
 במילי דחסידותא שסיים ע"ז במילי דחסידותא: די"ל
 דקיל וודאי קיל, שלרוב קדושתו לא כתב בפירוש מותר
 וכיו"ב אלא כתב קיל וקיל ודאי.

ד כפות תמרים (כסופו בתשובה על ההערות) כתב
 תשובה לבאר הא דהקשו לו דאם ריה"ח חתום על
 כל הצוואה מדוע רק חלק ממנה הובא בשו"ע מספר
 הכבוד ולא כולה, וכתב ע"ז דכשיעיינו ימצאו שכמעט
 כל דברי הצוואה הוקבעו בשו"ע. והאמת הוא שרבינו
 הב"י לא ראה דברי הצוואה כמו שהוא לפנינו רק ראה
 ברכינו ירוחם המקצת שמביא מספר הכבוד כמבואר
 (וי"ד סוס"י שס"ב) ע"ש, אך הרבה דברים הובא
 בשו"ע בשם פוסקים אחרים והמה נובעים מריה"ח כהא
 בשם

דרכי האמורי, וע"כ שת עצה וצויה ז"ל ע"ז בצוואתו
 כי ידע שצוואתו וודאי תתפרסם בקרב כל ישראל ואזי
 במשך הזמן יהיה שכוח מהם ענין דרכי האמורי, רק
 יעשו כולם כן רק מפני צוואת אותו חסיד ז"ל שצויה
 על כך, וכיון דעושין כך רק מפני צוואתו תו לית ביה
 להצילם עי"כ מאיסור דרכי האמורי יען היו כולם
 נוהגים כך, ולא היה אפשר לבטל המנהג וע"כ שת עצה
 זו לצוות על כך שיעשו במשך הזמן רק מפני הציווי
 ותו לא יהיה בו משום דרכי האמורי.

ספר מילי דחסידותא

המספר מילי דחסידותא הי' זה לא כתב דבריו רק
 בדרך ספק כמ"ש בלשונו, ע"כ אין לעשות מעשה ודאי

אחרי העיון יראה כמעט בעצמו שאין מה לתמוה בזה.
 כתב בתוך

ז"ל, אמנם כמה פוסקים ומהם המהרש"ם זצ"ל מרבים
 לענין לחזור בתוך ה' שנים לדירה שהיה דר שם ומיקל

ב. טעם הצוואות

מצאנו פעמים שנתנו הפוסקים^ה טעם לדברי רבינו ועפ"י כתבו להקל במקום דלא שייך טעמים אלו וכמה נפק"מ וחילוקי דינים למדו מזה להלכה, ופלפלו הרבה בכוונת דבריו הקדושים כדי לבארם מילתא בטעמא, אמנם כתבו כמה גדולי הפוסקים דאין לנו שום השגה והבנה בדברים רבינו, וכך ראה ברוח קדשו ואין לנו אלא לקבל דבריו ולא

למותר כי איך בדבר שאין לנו שום ידיעה והוא מדברים הנסתרים ובמחכ"ת הגאונים בתראי שהחלו לפלפל בכוונת רבינו יהודא החסיד ז"ל, וכי נשכיל בדבר שאין מבוא לשכלנו להשיג, אולם גם לסכל ח"ו דעת רבינו אדון החסידים ג"כ ח"ו, כי ידוע רבינו יהודא החסיד היה רבו של הסמ"ג ואור זרוע אשר כל תורתנו ומנהגנו בארץ אשכנז וצרפת נמשכים אחריהם ולכן בודאי יפה שיחתן מתורתן של בנים האחרונים וכו'. והעלה לפי גודל חכמתו מה שיוקפד בעניני הזווג ובודאי אין בחכמי האחרונים לדחות דברי הקדמונים אם לא נמצא בדורות הקדמונים חולקים עליו, כי אנו כאין נגד חכמתם ותורתם וחסידיהם ויראם ועלינו לקבל דבריהם באהבה", עכ"ל^י

~~הדורות העתיקים ויגידו לקבל את דברי רבינו ויבאנו בזה פלאגיו~~

, ואנכי לא ידעתי להשיב להם לא הן ולא לאו, יען החששא יש בו משום ספק סכנה, ואיני רוצה, כי על פי יהיה ח"ו איזה תקלה כיון שאין איתנו יודע סודן של דבריהם וכל מקום שנינו שב ואל תעשה עדיף^י

מקורות והארות

~~הענין הנלמד משם בזה המקום מה שכתבנו~~

וז"ל, וכיון דאתאן להכי שהוא צוואת רבינו א"כ בחנם טרחו למצוא טעמים בזה וכתב סברות וחלוקים לפי הטעמים האלו בדיני קטורת וכיוצא, ובאמת על צוואת הנ"ל אין לדון ולמצוא טעם כי הם עמקו מני שכלנו בסגולת הסודות ברום גבוה כמו שכתבתי כבר במק"א, וכמ"ש מרן בשו"ת דברי חיים עיי"ש, וגם בזה נראה כן דהטעם שלא יעשה לאחד סנדק לשני בניו בע"כ הוא עמוק ונעלם מאתנו דלכל הטעמים שרצו לצרף לזה. אם מטעם קטורת וכיוצא עדיין קשה דלמה כתב שם בצוואה 'אלא א"כ מת א' מהם' דאז מותר ולמה בכה"ג מותר, ואם משום דדמי לקטורת כנ"ל אטו בשביל שמת הבן אח"כ ואחר כמה שנים וכי בשביל זה אודא ליה מצותיה (כמו קטורת וכיוצא) מה שהיה אצלו סנדק בעת מילתו לשמונה, אלא ודאי דהוא רק ענין סגולתי ונסתר ושגבה למעלה משכלנו כנ"ל.

~~הענין הנלמד משם בזה המקום מה שכתבנו~~

כתב וז"ל, אבל מה אעשה שספר חסידים רוב

שהרי הפוסקים העתיקו כמה פעמים מצוואותיו, ובאמרי פנחס השלם (שער ח' אות י"ג) שהר"פ מקאריץ זי"ע אמר שמיום שהתחילו ללכת בדרך הבעש"ט ביטלו הרבה מצוואת רבינו, ותמוה וכבר העירו ע"ז שם בציונים והערות דאדרבה גדולי החסידות החמירו בענינים אלו. ה בפנים הספר מהרבה פוסקים בזה, ובשו"ת אגרות משה (יו"ד ח"ג סימן קל"ג) הוסיף ונתן כלל בזה וז"ל, ואף שאיכא כמה דברים מהצוואה שלא ידוע הטעם שאפשר שגם צוואה זו היא בלא טעם ידוע לנו, מ"מ מה שאיכא לפרש שהוא מטעם ידוע לנו, יש לפרש כן כוונת צוואתו, ולא להחמיר על מה שליכא טעם.

~~הענין הנלמד משם בזה המקום מה שכתבנו~~

מנחת אלעזר קודם שמאריך לבאר דברי רבינו הוסיף על זה וכתב, ע"כ צריכים אנו לקבל דברו במורא וליישבן ולהסבירן היכא דאפשר אם כי גוף הדברים בצוואותיו טעמיהם המה גבוהים ונסתרים

~~הענין הנלמד משם בזה המקום מה שכתבנו~~

ג. אזהרותיו ברוח הקודש נאמרו

נודע ביהודה (מהדו"ת אה"ע סימן ע"ט) כתב שרבינו ראה ברוח קדשו שזרעו לא יצליחו בזיווגים כאלה. וכ"כ הרה"ק מקאמארנא בזהר חי (פרשת משפטים) וכי רבינו יהודה החסיד בא לאסור, אלא שאומר ברוח קדשו בסגולה שאין זוגם עולה יפה, וכך מצינו בגמרא שאמר רבי יוחנן על בת כהן לישראל שאין זוגם עולה יפה אלמנה גרושה וזרע אין לה קוברתו ומביאתו לידי עניות ר"ל, וכי אוסר רבי יוחנן בת כהן לישראל, וכן הן דברי רבי יהודה החסיד, ומימינו לא ראינו מי שיצליח העובר על דבריו עכ"ל.¹

לוי"ן אב יצחק בשרעם תמרים בשם בעל התניא זי"ע דכדי לבאר אזהרת רבינו יוחנן ורבינו יהודה החסיד, היינו צריכים חיבור גדול כחיבור השלה"ק. וכ"כ בספר אילנא דחיי (ח"ב אור הנר שו"ת דף י"ז) דמקובל בידינו שהבעש"ט אמר על מש"כ בצוואה שלא ימשח נעליים ביום שנוסע לדרך, דפלא גדול בעיניו איך ילוד אשה היה יכול להשיג דבר גדול זה, ולכן הזהיר מלפסוק בענינים אלו, אם לא בענינים שכבר מבואר בספרן של צדיקים להקל, וכתב שם שזקינו מוהרש"א מקוידנוב והיהודי הקדוש החמירו מאוד בענינים אלו.

בפומא דאינשי (מובא בטעמי המנהגים סי' תת"מ) שאילו היו נכתבים עשרת הדברות בצוואה ודאי היו נזהרים בהם ביותר.

ד. לזרעו

הנושא העיקרי שהאריכו גדולי הפוסקים לזון בענין הצוואה האם רבינו ציוה כן רק לזרעו אחריו ושמא רק לדורו או לכל ישראל לדורות עולם. הנודע ביהודה כתב בתשובתו המפורסמת (מהדו"ת אה"ע סימן ע"ט) שרבינו ציוה כן רק לזרעו אחריו לדורותיו ולא לכל ישראל.²

מקורות והארות

יהודה (ח"ב סימן קנ"ט) וע"כ ידי לא תהא בו כלל שאין אני רוצה להתערב בזה, ע"כ, וראה להלן צוואה נ"ו (הערה א').

ט הכלל הגדול שאין לכל חכמים שאחר התלמוד רשות לומר דבר נגד התלמוד והאומר דבר לסתור קוצו של יו"ד מדברי התלמוד לא יחשב בכלל חכמי ישראל, ואמנם כשאנו מוצאים אחד מחכמי ישראל המוחזק בתורה וביראה בלי ספק שכתב בספר דבר הסותר לדברי התלמוד חייבים אנו למשכוני נפשין לתרץ דבריו שלא דבר רק לשעה או למשפחה פרטית ודברי תלמוד הם על הכלל. וכיוצא בזה אנו מוצאים לרבינו יהודה החסיד בצוואה שלו דברים שכמעט אסור לנו לשומעם, כי הוא אומר שלא ישא בת אחותו ובגמרא אמרו שהוא מצוה, הוא אומר שלא ישא אב, ורב פפא ובנו נשאו שתי

דבריו דברי קבלה, ובכמה מקומות מתנגדים להגמרא, ואעפ"כ רבים חוששים להם וגם הרבה פעמים הנסיון מעיד על דבריו, ולכן ע"פ דין הגמרא לא ידעתי חיוב שיהא מן המקום אל אף וי"ל לחשיב את דעת מי שלבו נוקפו שלא לחוש לדברי ס"ח ובפרט דחמירא סכנתא מאיסורא.

ה. ובשו"ת ערוגת הבושם (אורח חיים סימן רי"ז) כתב גם כן דמבואר באחרונים דרבינו ראה ברוח הקודש שאין זיווגים כאלו עולין יפה. ובמקור חיים (סימן ל"ה) כתב, נראה אחרי שרבינו יודא החסיד הוא מבעלי התוס' ורוח הקודש שרה עמו לא נוכל להקל בדבריו ולתתן בדוחק. ובשו"ת בית ישראל (י"ד סימן ט"ז) כתב, מכל מקום אני בעצמי צריך נוהג כשיבא אדם אחד לשאול אותי עצה בזה וכו' אין אני רוצה בעצמי להחזיק דעה כזו, ומימינו לא ראינו מי שיצליח העובר על דבריו עכ"ל.

שם אריה כתב, ושמעתי מהרב המנוח הישיש מו"ה מרדכי מרגליות אבדק"ק סטנאב שהיה לו בקבלה מאבותיו אשר בזמן הרב מהרש"א באסיפת גדולי הדור שהיה בעת הזאת ובתוכם היה הגאון מהרש"א ז"ל דברו על אודות צוואת רי"ח, ועמד הגאון מהרש"א על רגליו ואמר, אני מבני בניו, ובצוואה הנ"ל כתוב שלא יקרא איש מזרעו את בנו לא יהודא ולא שמואל, ואני זה שמי שמואל ושם אבי יהודא. ושאלתיו טעם הדבר למה באמת לא חששו לצוואת זקנים ריה"ח והשיב לי כך שמעתי סתם והוא פלא באמת וכו'. או אפשר דהצוואה לא היה רק לזרעו ממש ולא לדורות הבאים אחריהם. והרב מהרש"א היה זמן רב אחריו ואיפלג כמה דורות, וע"ז לא צוה הרב ז"ל שלא יקראו בשמות אלו, אבל לא ידעתי א"כ מאי סהדותיה דהגאון מהרש"א. ואפשר דעדותו היה שלא צוה רק לבניו ולא לדורות הבאים אחריהם. ועכ"פ לא ידעתי מקום להקל שלא לחוש לצוואת הרב ריה"ח ז"ל כי קשה לסמוך על המעשה הנ"ל מעדות ~~הניין דררינו, יחרי שלא ידענו על נכון טעם הדבר עכ"ל. ובשו"ת בית שערים~~ העלה ג"כ דאפשר דררינו אפילו לזרעו רק לדורו תיקן או עד שלשה דורות'

ה. לכל העולם

אמנם הקושיות על דעה זו שהצוואה נאמרה לזרעו בלבד רבים המה, ובפרט שתלמידו בעל הרוקח העתיק צוואה זו מספרי רבו וכתבם בספרו שחיבר לכל ישראל, וכן שאר גדולי הראשונים כרבינו פרץ (הגהות סמ"ק סימן קצ"ה סק"ז), ארחות חיים (הלכות אבילות), תשב"ץ ~~קנין בשו"ת מהרי"ל~~ הזכירו אזהרת הצוואה בלי כל רמז כל דהו שהצוואה מיועדת לזרעו בלבד, וכמה פוסקים הביאו ראיה שהצוואות נאמרו לכל העולם ממה

מקורות והארות

יד יצחק ~~הנהגות סמ"ק סימן קצ"ה סק"ז~~, ארחות חיים (הלכות אבילות), תשב"ץ ~~קנין בשו"ת מהרי"ל~~ הזכירו אזהרת הצוואה בלי כל רמז כל דהו שהצוואה מיועדת לזרעו בלבד, וכמה פוסקים הביאו ראיה שהצוואות נאמרו לכל העולם ממה

דרכ חסדא הווי נסיבי לרמי ולמר עוקבא בר חמי, וכיוצא בזה בצוואה ההיא, ואם היה החסיד מצווה צוואה זו לכל ישראל הרי הוא סותר לדברי תלמוד והיה אסור לנו לקבל דבריו כלל. אבל האמת יורה דרכו כי החסיד לזרעו אחריו צוה לדורי דורות כי ראה ברוח הקדש שזרעו לא יצליח בזווגים כאלה, ובזה אינו סותר דברי התלמוד שהוא על הכלל ודברי החסיד היא ויש לציין דאף שאר הפוסקים שלא קבעו

זה כסנף להקל בצירוף טעמים נוספים להתיר ובמקום ~~הניין דררינו, יחרי שלא ידענו על נכון טעם הדבר עכ"ל. ובשו"ת בית שערים~~

ישי"ת צמח צדק, שו"ת מהרש"ם, שו"ת שם אריה, אגרות משה

כתב ולולי דמסתפינא י"ל דמ"ש, בצוואת ריה"ח בענינים כאלו שלא גזר אלא על זרעו, הוא עפ"י מה שנודע מהרה"ק הנועם אלימלך זי"ע ועכ"י שקיבל עליו תשובת הקנה ג"פ ופעם אחת על זרעו אחריו, וכן לדעתי פעל ריה"ח שלזרעו לא יוכל לבוא שום הרעור עבירה ח"ו, וע"י כן היה בכחו למנוע מהם נשואין כאלו שלא ניחא ליה מהטעמים הק' אשר אתו, אבל לעלמא שומר מצוה לא ידע דבר רע, ושומר פתאים ה', וכו'.

דכמו שמצינו כמה בשו"ת אמרי דוד דברים שהחמירו חז"ל והשתא לית דחש בה יוכל להיות כי גם צוואת ריה"ח רק לדורו תיקן ולא כי יעמוד לעולם, ומ"מ אי אתי לידי שאלות כאלה מסתפינא להורות בה היתר מפורש.

ועוד, דישנם צוואות דבוראי נכתבו לכל העולם ולא לזרעו בלבד, כצוואה מ"א, לא ישחוט אדם אווזים בשבט ויש משפחה שמונעים זה בטבת וכו', הרי דצוה כן גם למשפחות אחרות, וכן צוואה נ"א - לא ידור כהן בריגנשפורג, אינה מכוונת לזרעו שהרי אינם כהנים⁷, ועוד דלגבי כמה אזהרות כתב שהעונש יחול על אחד

ובספר חיים ושלום (ח"ב סימן י"ג) הובא בשדי חמד
 אין לאדם אחד להיות סנדק ב' פעמים במשפחה אחת,
 צוואה נ' - תרנגולת
 יצאנו מן המדבר ויבאנו אל ארץ ישראל
 (שם סעיף ג')

יג. שמואל בתוס' (ברכות ה:) בשם המדרש ג' דברים
 ציוה רבינו הקדוש לבניו בשעה שנפטר שלא תאכלו
 לחם בשבת עד שתגמרו כל הפרשה, וכתבו שם דרך
 מצוה מן המובחר שישלים אותה קודם שיאכל
 בשבת.

יד. משנת אליעזר , ובשבעים תמרים
 (שבעה עיני)
 אמונם יש לדחות דרכינו הרי ציוה
 כן לזרעו אחריו לדורותיו, ומהם יכולים להנשא לכהנים
 ויהיו כהנים מזרעו. יש שהביא ראי' להיפך מצוואה
 נ"א שכתוב בה 'לא ידור רב בהילבורג' כי לא יאריך
 ימים שם, ולא מסתבר שאסר על כל רב לדור שם
 והיהודים יצטרכו לדור שם ללא רב, אמנם בשו"ת

יז. צוואה א' - אין לקבור ב' שונאים זה אצל זה,
 הובא להלכה בשו"ע (יו"ד סימן שס"ב סעיף ו'), צוואה ב'
 אין לשנות קבר דם מזה, בשו"ע וברמ"א
 של"ט סעיף א'), צוואה מ"א - אין לשחוט אווזים בחודש

מאנשי העיר או גדול העיר (כגון צוואה ב', ג', ו') וזה לא שייך אם נאמרה צוואה זו לזרעו בלבד טו.

דזה דוחק גדול ליישב דבריו ולומר שלא ציוה כן רק לזרעו, כי אין לשונו הקדוש משמע כן, וכן מצאנו לגדולי ישראל לדורותיהם שחששו מאוד והחמירו בצוואות אלו לכל העולם טו

כתב, דכיון שהדבר ספק אם לזרעו נאמר או לכל העולם, בכה"ג נאמר אם הלכה רופפת בידך צא וראה איך העולם נוהג", דיש דברים שקבלו עליהם שזה רק לזרעו נאמר ויש שקיבלו לאסור בכל העולם.

מקורות והארות

ד צוה כן, או לכל העולם, לכן לכתחילה ודאי דיש לחוש לזה ורק בדיעבד אין לחוש לזה. וכתב ובמדינתנו אין מדקדקים רק באשה ששמה כשם חמותה ודבר זה מבואר להחמיר גם בספר משנת חסידים, ובשאר הדברים אין מדקדקין במדינתנו, וגם כנראה שלא היה כוונתו בזה רק לזרעו כי האחרונים בעלי קבלה כמו המשנת חסידים אין מביאין רק שמה כשם אמו אלמא דבשאר הדברים לא

כתב אודות השאלה כיצד לכתוב בגט את שם העיר הידלבורג. והשיב: לבי אומר לי שמעולם ושנים קדמוניות לא נתנו שום גט בהידלבורג, כי בוודאי לא עברו על צוואת ר"י החסיד שלא ידור רב בהידלבורג. פוסקים כתבו אסמכתא לכך שצוואת רבינו נאמרה לזרעו בלבד, ממה דבצוואה החמיר רבינו מאוד בכמה דברים שבספר חסידים עצמו היקל בהם

כתב ג"כ באות היום ושלום [להגה"ק ממנוקאטש] לגבי מה שנותנים להרב סנדקאות אפילו כמה פעמים דזה סותר לצוואת רבינו, וכתב, כיון דכך נהוג במדינת פולין מימות אבותינו דור ודור בקהלות רבות שהרב אב"ד הוא סנדק אפילו פעמים רבות אצל א', בע"כ דקים להו ומקובל אצלם דלהרב אב"ד (שהוא אצל כל א' וא' כפי המנהג כנ"ל) לא היתה הצוואה כלל רק לאיש פרטי שנקרא בעל ברית ונותן מתנות בעד הילד והוא זכרון אצלו תמיד, (וכנהוג במדינת אונגארן שאין הרב סנדק אצל כ"א וא' רק בעה"ב אוהבו שבוחר לו והוא נקרא קוואטי"ר שלו כל ימי חייו), וכמובא בספרים, משא"כ הרב שהוא אצל כל א' וא' והוא לא נקרא בעל ברית, ובכה"ג לא קפדי ולא קפדין בהדיה, והעיקר דבע"כ קים להו שבכה"ג לא היה הצוואה מעיקרא כנזכר וכו'. הנה זה ראיתי מעשה רב אאזמו"ר הגה"ק מפה"ק זי"ע וכן אאמו"ר הגה"ק זי"ע כי בתאומים אם כי כבודם בסנדקאות בשניהם המה לא היה סנדק רק בא' וכו', ונראה טעמם לאשר כנ"ל בכה"ג לא היה צוואת ריה"ח כיון שנהגו שהרב דמתא הוא אצל כולם, משא"כ בתאומים מילתא דלא שכיחא ל"ש מנהג, וע"כ חששו בזה ונתנו סנדק

כתב רק הלשון טוב להם שלא יתנו צוואה אחרת אלא צוואת ריה"ח או בת אחרת, ובס"ח (סי' תפ"ח, תצ"א) כתב דשרי, ובסימן תע"ז כתב שזיווגם לא יצליח, בצוואה כ"ג - שם כלה וחמותה לא יהיו שוין, ובס"ח (שם) דרק במשולשין יצליח ויחיו יחד עד תורת הבושם יצאנו מנהג אלעזר [מיהו יש ליישב את כל הנ"ל בכמה אנפין ראה כ"א במקומו על נכון.

וז"ל, אספר חסידים סמכין וידעתי שהשר נהג מאוד אחר אותו ספר והאיך איתרמי מילתא דפסק כתב וראוי לכל אדם לחוש ולקיים צוואות הרב רבינו יהודה החסיד כי הדברים עתיקים ומי שיודעם ועובר על דבריו הרי זה מזהיר ונפשו, ושומע לו שומר נפשו ובש"ת משה (מהדור"ק סימן נ"ח) כתב, החסיד ז"ל רוח ה' דיבר בו ומנין לנו לחדש דבר כי מי עמד בסודו אפס זכור אזכור מה ששמעת מש"ב מרנא ורבנא קדוש ה' מכובד מו"ה שלום רוקח זי"ע האבד"ק בעלזא כי דרכו בקודש היה תמיד להזהיר להאנשים אשר הסתופפו בצלו מבלי לזוז זיז כל שהוא מצוואת ר"י החסיד ז"ל. ובשו"ת שב

וכעין זה כתבו כמה פוסקים דאנן אזלינן בזה לכללא דאמרינן (יבמות עב.) לענין מילה ביומא דעיבא, והאידנא דדשו בה רבים שומר פתאים ה', הרי דדין דשומר פתאים ה' לא לבד דמשוי היתרא רק משוי נמי חיובא לדורות, וכן גם לענין צוואות רבינו נאמר כן".

ו. לחוש שהוא מזרעו

חלקת השדה מפלפל שמא יש לחוש, אף אם נאמר דלא צוה רבינו רק לזרעו בלבד, מ"מ כיון דחמירא סכנתא מאיסורא יש לכל אחד לחוש שמא הוא מזרעו, ומסיק לקולא מכמה טעמים^ט. אמנם בדמשק אליעזר (על הצוואה, אות ה') דעתו דכיון דאין ידוע מי הוא מזרעו ומי לא לכן צריך כל אחד לחוש לדבר הצוואה.

ז. מאן דלא קפיד

בכמה דברים האסורים מחמת סכנה כל דקפיד קפדי בהדיה ודלא קפיד לא קפדי בהדיה² ור"ר ררינו עצמו בספר חסידים (סימן תנ"ט) וכתבו הרבה מגדולי הפוסקים דגם לגבי צוואת רבינו אמרינן האי כללא ומאן דלא קפיד

מקורות והארות

דלענין איסור הקילו בכיוצא בזה לענין סכנה אין לסמוך על הספק, אבל בזה שאין הסכנה בודאי בטבע כלל רק לפי שצפה ברוה"ק אינו מוכרח לומר בזה חמירא סכנתא, ומ"מ אין לנו ראייה על זה עכ"ל. וכו"כ בשו"ת

ובן פורת
לחג"י ענגיל זצ"ל . וראה בית הרחבה
(אות י"ד) אי צריך למחות במי שעובר על צוואת רבינו.

כתב בתוך דבריו וז"ל, הרוצה להקל בצוואה זו [צוואה כ"ד] בטענה דמן יימר דמזרעו קאתינא יש לו על מה לסמוך, דאם בלאו דאורייתא דלא יבא עמוני ומואבי רצו לדחותו משום בא סנחריב ובלבל את הכל, כ"ש וק"ו בזה דבגלותינו אין אנו יודעים, ע"כ.

כתב דהחזו"א הקל למאן דלא קפיד לעבור על צוואת רבינו, אמנם מביא שם עדות מהגר"ח קנייבסקי שליט"א מעשה באחד שחפץ בשידוך מסוים אשר בצוואת ריה"ח הזהיר שלא לעשותו, בא אל החזו"א והביע ג"כ דעתו נגד השידוך, ושאל כמה רבנים להתיר לו והסכימו, עד שנשא ולא עלה זיווגו יפה. עכשיו חזר אל החזו"א. אמר לו, "צוואת ריה"ח אינה הלכה או דין, לא שייך בזה שיצרפו סניפין להקל או דעות של אחרים, ריה"ח צפה ברוח קדשו עד סוף הדורות וראה שכל השידוכים בנסיבות הללו אינם עולים יפה - ומה שייך להקל בזה". דחסידותא (על צוואה נ' ובס"ח סימן תנ"ט) כתב וז"ל, וסגנון חשש מצד איזה ספק או פחד או שלא יעשה

שהאיסור מצד סכנתא לא אזלינן בתר רובא ולא מהני אף ביטול בשישים, [וכ"ה בנוב"י (תנינא אה"ע סימן], וא"כ ה"נ לא מהני הרוב ועל כל אחד למיחש שמא מזרעו הוא, מ"מ כיון דהרבה אחרונים חולקים על הט"ז אזלינן לקולא בפרט בדבר שאין לו שורש

מקום ספק, משא"כ הכא אחזוקי איסורא לא מחזיקין דמהיכי ייתי להסתפק שמא הוא מזרעו וכאילו אין כאן שום מיעוט ואין לחוש כלל. ועוד דאי לאו הכי לא הועיל כלום הנוב"י (הג"ל) במה שמצא פתח להתיר להקל בצוואת רבינו כיון דלא צוה רק לזרעו דמכל מקום יש לכ"א לחוש שמא מזרעו הוא, אלא ודאי דאין לחוש לזה [לבד מהמשפחות שמתייחסות אחריו כמו משפחת המהר"ם א"ש זי"ע שהיה מזרעו ע"פ קבלת אבותיו].

שם אמר אש

שהוגד לו שמשפחתו מתייחס לרבינו ז"ל הרוצה להימנע דחמירא סכנתא מאיסורא, וכתב דהיינו דווקא בדברים שהם סכנה בטבעם כגון ארס נחש בזה, אף

עלך וכו' וכהנה רבות, לא כן הוא בדברנו אחרוני
אתנו יודע עד מה, ומי יהיה נכון לבו בטוח דנפיש
זכותה ונטורא דמאריה לא אעדיהו מיניה, כי על כן

~~בין ספקות נקטת לחומרא. ובעיקרי~~
~~כתב דו"ל, ופשיטא לענ"ד דלית לך~~
~~הנהגה כמנהגי אבותינו יצאנו מאלוהים~~
~~הכלל שאנו זה בשעת הדחק למען לעמוד~~
~~עליהם וזה הנהגה המנהיגה פשוטה מאיסורא.~~

מביא מעשה ששני בניו של הגאון ר' אברהם בינג זצ"ל נשאו שתי אחיות וכשבא הגאון

שְׁמִי אֲבֹן יִקְרָה , וְשׁוֹת

כֶּרֶם שְׁלֵמָה (נִסְכֵּן תִּשְׁמַג') מֵהַדְּבָרִי חַיִּים מִצְאֵנו זִי"ע, שׁוֹת

וּבִדְרָכֵי תְּשׁוּבָה (סִימָן קט"ז סְנִינָה), שׁוֹת

הַשֵּׁם (סִימָן נ"ח). וְבִהֲגָהוֹת דְּבַר צָבִי (שֵׁם סִג"ג) כְּתָב, דְּאוּלִּי

מִירוּשְׁלַי (סְנִינָה דִּין פ"ב ה"ה) וְלִמָּה שְׁלוּשָׁה

שְׁאִין הִלְכָּה מִתְּבַרְרַת בַּפְּחוֹת מִשְׁלוּשָׁה, וְכַעֲי"ז מִצִּינוּ

בְּהִיתָר עֲגוּנָה דְּבַעֲיָן שִׁיסְכִּימוּ שְׁלוּשָׁה גְּדוּלֵי הָדוּר

עֲשֵׂשׁ, וּבִשְׁבוֹת יַעֲקֹב

הִבִּיא תְּשׁוּבַת הַגָּאוֹן מוהר"ד אֹפֵינָהִיִּים

ז"ל וּמִסִּיִּים בְּזַה"ל: וּמִזְקָנִים אֲתִבּוֹנוּ וּכְדַמְצִינוּ בִּילְקוּט

שְׁמוּאֵל וַיִּבְקְעוּ שְׁלוּשָׁה הַגְּבוּרִים, לָמָּה שְׁלוּשָׁה

חיים (ח"ב אה"ע סימן כ"ו) לענין קטלנית שתלוי בדעת צדיקי הדור ולהם נמסר דבר זה ל', וכיו"ב כתב הגה"ק בעל הבני יששכר בספרו 'דברים נחמדים' (חדושים אות י"ח) דעפ"י חכם שבדור בודאי גם רבי יהודה החסיד מתיר, כי בשמים אין פוסקין הלכה בשום פעם רק כמו שפוסקין חכמי הדור בעולם הזה, כי לא בשמים היא, ולכן רב פפא שהיה חכם בדורו נשא הוא ובנו ב' אחיות, וכן כעת בבא אדם לשאול לפני חכם והחכם ממציא ראייה מן הגמרא ממעשה דרב פפא אין כאן בית מיחוש כיון שיצא הדבר מפי חכם, עכ"ל לא.

יב. שומר מצוה לא ידע דבר רע

(יבמות סד: קידושין לט:) דשומר מצוה לא ידע דבר רע אמנם היכא דשכיח היזקא שאני, ואף שלוחי מצוה יכולין להנזק. ולענין יבום אשה קטלנית נחלקו גדולי הפוסקים אי שרי מדין שומר מצוה וכו', או דחשיב שכיח היזקא ואסור ל'. ונחלקו גדולי הפוסקים בענין דילן בדברים שלא הוזכרו בדברי חז"ל יש לדון אם לכו"ע אמרינן שומר מצוה לא ידע דבר רע ולא חשיב שכיח היזקא.

מקורות והארות

שלח להב"ד שלו וכי מאי חזית דדמא שלך סמיק טפי מן חברך, אלא ודאי כוונתו למה שמביא שו"ת אבני צדק בתשובותיו בשם זקינו הגה"ק בעל ישמח משה זצל"ה דקבלה בידו דכל אדם שרוצה לעשות איזהו דבר שהוא נגד צוואות רבינו יהודה החסיד דהעולם מקפידין בזה משום סכנה אז עצה לזה שילך לפני ב"ד של שלושה תלמידי חכמים ויצייע לפניהם השאלה, ואם הם יתירו לו אז אין סכנה בדבר, כי כשפוסקין בב"ד של מטה אז אין קטרוג עליו למעלה, ע"כ שלח הצבי תפארת לבית דין שלו כי הם בצוותא חדא שלושה דיינים, ואם הם יתירו לו אז לא יזיק לא להם ולא לבעל האילן, וה"נ אני אומר שילך למקום ב"ד של שלושה ויצייע לפניהם, וכשיתירו לו אז יצא מחשש סכנה, ע"כ.

מנחת חינוך פ"ק סי' קנ"א

לא. ובשו"ת פרי השדה (ח"ג סימן נ"ד) כתב, וכבר נהגו בעניינים כאלו להתייעץ עם איזה צדיק ויבקש אמונם יש לדעת דאין להביא ראייה מעובדות שמצאנו אצל גדולי ישראל שהורו כמה פעמים להקל בענייני הצוואה, דפעמים שהם נטלו על עצמם ברוחב ושיקול דעתם להקל באותו פעם בלבד,

לפי שאין הלכה מתבררת אלא בשלושה, לכן אמרתי וענתי ע"פ שלושה יקום דבר, וקומה שיש בה הידור

ל. דהאבני צדק (יו"ד שם) כתב דצריך שלשה גדולי הדור ובאה"ע כתב 'שלשה רבנים' סתם, וראה בשו"ת קנין תורה דיש להסתפק השתא דבכמה שו"ת מתירים, א"כ יש כבר ג' מתירים חשובים, או צריך דוקא שיסכימו ג' רבנים מעתה מחדש, ופשיטא דאין זה ענין לנשאת עפ"י עד אחד דצריך ב"ד של שלושה שיתירוה כמובן. ולשו"ת יד יצחק (הנ"ל) משמע בפשיטות דצריך שלושה גדולי הדור,

מנחת חינוך פ"ק סי' קנ"א (שנה ד' גליון ב')

בשם בעל השבט הלוי דמסתבר שלא מועיל לצורך לאינו שלוש רבנים חשובים המקילים דבר, וכן נראה לשאול שלושה רבנים ממש. ובשו"ת צבי תפארת [למנחת אלעזר] כתב, שלא רצה להחמיר קצת אלא כי כן מקובלני מבית אבא מארי הגאון הקדוש זצללה"ה שגם על המורה להתיר לקצוץ יש חשש סכנה ר"ל, ואם היה אירע עובדא בפה"ק בגברא דלא קפיד אסכנה ורצה רק

ובתשובות , בתשובותיו מהרל"ח התירו משום דשומר מצוה לא (בית שני ח"ג) ובשו"ת חכם צבי חלקו עליהם דאסור דמקרי שכיח היזקא והוא

לפי מה שכתבנו שיש חשש סכנה למעורבות בזה למה

~~מצינו~~ (ההעתיקו ברמ"א שם סעיף ב')

לשפוך מים שנשאבו למצת מצוה בשביל מת או תקופה הנופלת משום דשומר מצוה ליד"ר^ל, ומשמע דבכחשות אלו שלא הוזכרו בדברי חז"ל לכו"ע אמרינן שומר מצוה לא ידע דבר רע.

ובשו"ת נודע ביהודה (מהר"ת אה"ע סימן ע"ט) לגבי חתן וחמיו ששם שוה, כתב בתוך דבריו 'ומלבד כל זה לפי מכתבך רוצה חותנך להתחתן עם צורבא מרבנן ושומר מצוה הוא'. וכן לגבי נתיצת תנור וכיריים (צוואה מ"ט) דעת כמה פוסקים להתיר לצורך מצוה כגון לעשות במקומו ריהמ"ד, וכן הוא בשאר צוואות רבינו^ל

מקורות והארות

יוחנן מלמד שחלה חזקיהו ובא ישעיהו להושיב ישיבה על פתחו, מכאן לת"ח שחלה שמושיבין ישיבה על פתחו, פרש"י: ישיבה של תלמידים ולעסוק בתורה שם שלא יהא רשות למלאך המות להכנס שם ע"כ, הרי שאפילו לענין המיתה עצמה שהוא דבר הגזור על כל פנים והוא מסור למלאך המות מסירה גמורה לגמרי מהני ומעלי ת"ת לסלקו שלא יהא לו רשות להכנס שם כ"ש לחשש סכנה דעלמא שאינו דבר קבוע וקיים להיות כן לעולם, ואע"ג דמסיק התם ולא מלתא היא דלמה אתי לאיגרוי ביה שטן, נראה ברור דהיינו דוקא במיתה עצמה שהוא דבר הגזור ומסור למלאך המות מו' ימי בראשית והוא דבר השוב לכל, אין מי שינצל מזה, ונמצא כשמושיבין ישיבה כדי לסלקו הם באים להתגרות בו להוציא ממנו מה שכבר מסור בידו, לכן גם הוא מתגרה בהם, וכ"כ רש"י ז"ל דכי חזי דמיגרו בהדיה מיגרי בהו, אבל הכא דמעיקרא לא היה שום דבר בידו נמצא כשנותצים אותם להכינו לת"ת אין מתגרים בו שהרי לא היה בידו מעקרא כלום, עכ"ל. ~~וכן כתב חת"ת שם אריה~~ , בן פורת

(עיין קידושין לט:), דבכה"ג אף שלוחי מצוה התיר מדנפשיה ~~והנודע ביהודה~~ מה"ט דשומר מצוה לא ידע דבר רע. [והחיד"א בספרו ברית עולם (סימן תס"א) תמה עליו שלא הזכיר מאומה ~~בדבריו~~ ובתשובות יעב"ץ] כתב לגבי קציצת אילן מאכל וז"ל, וכל זה דווקא לדבר הרשות אבל לדבר מצוה כגון להרחיב בהכ"נ אין שום פקפוק אפילו ישראל בעצמו ע"כ אף דבחז"ל איתא (ב"ק צ"א:) א"ר חנינא לא שכיב שבחת ברי אלא דקץ תאינתא בלא זמנה, ויש בזה סכנה כמו גבי קטלנית ומ"מ לצורך מצוה התיר.

לג. ועי"ש בט"ז דכשנשאבו למצות מצוה של לילה ראשון דפסח איכא ג"כ איסורא לשופכם דנראה כמזלזל במצוה וקל בעיניו הכתוב שומר מצוה וכו',

(סימן תתנ"א)

ושמע שיש מת בעיר ישתה מעט מן המים וישפוך ~~הביאו חת"ת~~ וכתב בשם כנה"ג דאפילו למ"ד שיש סכנה בדבר מ"מ שומר מצוה לא ~~יחזיקו בו כעבור חמש שנים~~

, ובשבעים תמרים באריכות עצומה (קונטרס שבעה עינים דוחה את כל ראיות האוסרים אף במקום מצוה ומסיק לקולא, ומביא שכן מצינו להגר"א בהנהגותיו מעשה רב דשאלוהו אם מותר לישן יחידי בסוכה, והשיב שומר מצוה לא ידע דבר רע אף דחשש (שבת קנ"א:) כ"ש בהא אף דיש להזהר בזה מאוד מ"מ במקום מצוה יש להקל, וראה בספר מעשה אליהו (אות רצ"ב). ובשדי חמד (מערכת ש' כלל נ"ח) דאף במקום דשכיח היזקא יש לחוש, זהו רק בסכנה טבעית, אבל בסכנה סגולית יש להקל, ומ"מ ~~לשם חילוק~~ בשו"ת מנחת

~~הנודע ביהודה~~ ~~כתב~~ דיש ללמוד ממ"ש רבינו לא יעשה אדם מרחץ בתוך ביתו ואם ~~יחזיקו בו כעבור חמש שנים~~ וא"כ י"ל דה"נ בתנור וכירים אם נותן אותם להשתמש ~~במקום אף טמא, ואין~~ לדקדק מדכתב חלוק זה במרחץ ולא כתב אותו בתנור וכירים, ד"ל שדבר בהווה שדרך מרחץ לעשות לצורך רבים אבל תנור וכירים שנותן האדם מסתמא הוא להשתמש בעצמו לבדו וכו'. דאמרינן בפ"ב דערובין

וכמש"ל, וא"כ אם המצא ימצא דבר אחר בדברי

כתב וז"ל, ואני לא ידעתי מה קול החרדה הזאת וכו' וכלל גדול יש לנו יש כח ביד חכמים לעקור דבר מן התורה בשם ואל תעשה, ואין לחלק בין חכמי התלמוד לחכמים שלאחר התלמוד, דהלא רבינו האר"י זיע"א כמה דברים רבו מספור שרטט וכתב היפך הש"ס וגדולי הגאונים, ואפילו בדבר דאיכא חשש ברכה למעלה הש"ס ובענין נחמך ענינו מזהר שיש להחליט בשלמים

לך נא ראה, ומלבד שלא עלה על לב שום אדם לומר אסור לשמוע את דבריו כמו שהפריז על המדה הרב נודע ביהודה ז"ל, אלא שבכל דור ודור גדולים וקדושים אשר בארץ המה אינם זזים מכל מה שציוה רבינו האר"י זיע"א אפילו שדבריו הם נגד הש"ס והגאונים, וא"כ למה יגרע כח רבינו החסיד ז"ל, כי הוא ידע סודן של דברים והחמיר בשוא"ת כאשר יראה הרואה כי כל הצוואות אשר קדש ידיד רבינו החסיד ז"ל הנראים סותרים להש"ס הם בשוא"ת, ומי הוא זה ואי זה הוא אשר לא ישמע את דבריו, כיון דליכא שום לתא דאיסורא בקיום דבריו ז"ל, ואם אמרתי אספרה מכמה ענינים שאסרו ראשונים ואחרונים בדברים המותרים לא יכולון מגילות, ומסיים שם, ע"כ אמינא מאן דבעי למהוי חסידא לקיים כל הני מילי, עכ"ל.

יד. למחות במי שאינו יודע מהצוואה

מי שיודע דברי רבינו בצוואתו ואף על פי כן רוצה לעבור על דבריו ולא להזהר בזה צריך למחות ולגעור בו שלא יעשה כן^{מא}, אמנם מי שאינו יודע כלל מאזהרת רבינו בדבר ורוצה לעשות מעשה שלא כדבריו מחוסר ידיעה, נחלקו הפוסקים בזה: יש אומרים דכיון שיש חשש סכנה בדבר צריך למחות בו ולמנוע ממנו^{מב}, ויש אומרים

מקורות והארות

דדוקא בדבר שמפורש להדיא בש"ס דמותר והקבלה אוסרתו נקטינן כדברי הש"ס להורות הלכה לרבים ודאיתא דמי שאלו דברים, וכל דבר שלא נמצא בש"ס למדים להתיר לתלות בחילוף הזמנים או בכח זכות תורתם וכיוצא בזה, ולכן צריכים אנו לכונן כאגמון ראשינו לקבל דברי רבינו כי רב גובריה וכו', וחייבים אנו לקיים ולהעמיד דבריו שיהיו דברי חכמים קיימים היה מקום לחוש החשש שיש בזמן הזה. לשמוע לאביו כשמצווהו לעבור על הצוואה

לא ישא אדם בת אחיו או בת אחותו, וכ"כ שם (סימן תע"ז) וכן יש זיווגים שלא יצליחו וכו', אדם שהשיא בתו לאחי אשתו דהיינו איש כי יקח בת אחותו, וכבר כתבתי א"ל אביו לעבור על דברי תורה וכו' אפילו מצוה של דבריהם לא ישמע לו, כל שכן בדאיכא סכנה דחמירא וכו' ועיין בספר שכתב בפירוש דבמידי דסכנה לא ישמע לו, והיודע מצוואת ר"י החסיד צריך לחוש, ומי שלא חש הוא בחזקת סכנה רחמנא ליצלק, עכ"ל. וראה מ"ש צוואה כ"ב אות ח'.

כתב דמסתברא דגוערין

בו, על דרך שכתב הרב יד אהרן (א"ח סי' קמ"א בהגהת על מה שכתב מרן בב"י בשם הר"מ והרב המרדכי דאב וכן אין מניחים לעלות לס"ת אף

למדים להתיר לתלות בחילוף הזמנים או בכח זכות תורתם וכיוצא בזה, ולכן צריכים אנו לכונן כאגמון ראשינו לקבל דברי רבינו כי רב גובריה וכו', וחייבים אנו לקיים ולהעמיד דבריו שיהיו דברי חכמים קיימים היה מקום לחוש החשש שיש בזמן הזה. לשמוע לאביו כשמצווהו לעבור על הצוואה

לא ישא אדם בת אחיו או בת אחותו, וכ"כ שם (סימן תע"ז) וכן יש זיווגים שלא יצליחו וכו', אדם שהשיא בתו לאחי אשתו דהיינו איש כי יקח בת אחותו, וכבר כתבתי א"ל אביו לעבור על דברי תורה וכו' אפילו מצוה של דבריהם לא ישמע לו, כל שכן בדאיכא סכנה דחמירא וכו' ועיין בספר שכתב בפירוש דבמידי דסכנה לא ישמע לו, והיודע מצוואת ר"י החסיד צריך לחוש, ומי שלא חש הוא בחזקת סכנה רחמנא ליצלק, עכ"ל. וראה מ"ש צוואה כ"ב אות ח'.

כתב דמסתברא דגוערין בו, על דרך שכתב הרב יד אהרן (א"ח סי' קמ"א בהגהת על מה שכתב מרן בב"י בשם הר"מ והרב המרדכי דאב וכן אין מניחים לעלות לס"ת אף

בה וירא אם יקחנה שישנא אותה או ירא וכו' מוטב

דכיון שאינו יודע מאיסור זה אין צריך להודיעו ושומר פתאים ה' מג.

מקורות והארות

הצוואות, חתן וחמיו בשם אחד, שני מחותנים בשם אחד, שני מחותנים מתחתנים שתי פעמים בן ראובן בבת שמעון ובן שמעון בבת ראובן, שני אחים נושאים שתי אחיות, חופת שני בניו בשבוע אחת וכמה חתנים בשבוע אחת, וכולם בבהכ"ן הגדולה לפי תקנת קדמוניהם, וכל אחד נוטל ס"ת בזרועו וקורין לו פרשת ואברהם זקן בס"ת שלו, ועוד כיוצא בהן, מהם שכבר נשאו נשותיהם והולידו בנים ובני בנים, ומהם משודכים ואחר שדשו בה רבים לא רציתי לגלות להם ולהזהירם על העתיד לבא, כי חוששני שלא יהא לבם נוקפם והדמיון פועל ואגרום עליהם קללה חלילה, ומהם שלא יחושו כלל ויהיו מזידים ומוטב שיהיו שוגגים, ובאמת מה יעשו אלה אשר כבר בנו ביתם אם ע"י חופה וקידושין אם ע"י שידוך וקישור כנהוג ואין בידם לתקן דבר רק יהא לבם נוקף להם על זה, לכן אמרתי הנח להם לישראל ויש להם עמודים חזקים לסמוך עליהם שסוברים דבקפידא תליא מילתא, ומי שאינו מקפיד ואינו יודע שומר פתאים ה' ולא תאונה עליהם רעה מעתה ועד עולם אכ"ר. ומסיים: והוא תנא דמסייען דבכל כי האי השתיקה יפה. וכ"מ ביוסף אומץ שכתב 'והיודע' מצוואת רבינו ז"ל צריך לחוש, ומי שאינו יודע כלל עליו נאמר שומר

דמותר מפני עין הרע, דכיון שיש חשש סכנה מוחין בידו אף אם רוצה לעלות, והביא ראיות לדבר, וכן כתב החיד"א בברכי יוסף, והכא נמי יש לומר דכוותא ומה גם בצוואה דחתן וחמיו וכלה וחמותה משם אחד, שמלבד צוואת רבינו יהודה החסיד איכא נמי אזהרת (ח"ג סימן צ"ט), וכתב דזהו

~~העלה הסם~~

אות י"א) דכל הטעם בצוואות רבינו הוא משום עין הרע וא"כ הוא ממש כהנ"ל. העלה בשבועים תמרים (שבועה עניינים עין ז') וז"ל, כי זה רבות בשנים נסתפקתי בכל הדינים שנפסק בהם אשר כל בעל נפש יחמיר לעצמו, אם מחויב המורה להודיע הדבר להשואל כי פן השואל יהיה ג"כ מבעלי הנפש להחמיר לעצמו אחרי שיוודע לו הדבר, שראוי לבעל נפש להחמיר לעצמו, כי כפי הנראה החיוב הוא להמורה להודיע כן להשואל, כי זה שנפסק שלא להחמיר לאחרים, הוא משום שאין בידנו לאסור לאחרים, עפ"י דעת הפוסקים האוסרים, כי המתירים המה רוב בנין או רוב מנין נגדם. אבל מי שירצה לחוש לדעת האוסרים בשלו הרי הרשות בידו בודאי, ובעל נפש מקרי. ולפי זה הלא

מהא דר' שמעון בן אלעזר שדריה ר'

שהזהירו הסבא על זה, מטעם בעל נפש, וכו', וא"כ בנידון דידן בדברי הצוואה הזאת דודאי המה בכלל כל בעל נפש יחמיר לעצמו בהם, וכל שומר נפשו ירחק מהם, החיוב הוא על מי שיוודע מאזהרות אלו להודיעם למי שאני יודע מהם למען גם הוא יהיה זהיר בהם

מג. יעלוזו חסידים [לבעל הפלא יועץ] כתב וז"ל, והן אמת כי ענייני הזיווגים נגזרים מן השמים, וכאשר נגזר מן השמים הקב"ה מגלגל שלא יהיה להם ידיעה מצוואות אלו ומזדווגים, ולכן אין לגלות ולא לו ידיעה חלילה לו שלא לחוש לדברי הרב, כי גדול כבודו, ומי שאינו חושש לדבריו כדאי הוא להתחייב שלא יהיה זיווגו עולה יפה, עכ"ל. והשד"ח (מערכת חתן

מצוואות הללו כלל לא והרבה זיווגים מהם נגד

והוסיף עוד דאם אחד השכיר חצרו לאדם אחד ורוצה השוכר לקצוץ אילני מאכל הגדלים שם שהמשכיר היודע ונוזהר מלעבור על צוואות רבינו, יש כח בידו למחות בשוכר שלא יעשה כן אף אם נתן לו רשות לעשות בבית כל אשר יחפוץ, כיון דאיכא סכנה בכה"ג ואין ידוע על מי הסכנה והוא חושש על נפשו ומי יחוס יותר ממנו, אבל אם בעל החצר אומר להשוכר אני איני חפץ לעשות כדבר הזה כי ירא אנכי מהסכנה, ואתה אם אינך ירא וחרד על זה עשה כאשר ברצונך אין אנו אחראין עוד. וכדמות ראייה נראה מההיא דסוף פרק לא (בבא בתרא כו.) דא"ל רבא בר רב חנן לרב יוסף אנא לא קייצנא, דאמר רב האי דיקלא דטעין קבא אסור למקצייה, וא"ר חנינא לא שכיב שבחת ברי אלא דקץ תאנתא בלא זמנא, מר אי ניחא ליה ליקוץ, עכ"ל. וראה יוסף אומץ שכתב 'והיודע' מצוואת רבינו ז"ל צריך לחוש, ומי שאינו יודע כלל עליו נאמר שומר

דבדבר שדשו ביה רבים ואין חוששין לזה שומר פתאים

מקורות והערות

התאחדות יישובי ארץ ישראל

(שו"ת הרא"ש כלל ל"ד) על ראובן ששידך בתו לבן שמעון וקבעו זמן ליום החופה והתנו ביניהם שכל מי שיעבור הזמן שיתן לחברו סכום ידוע לקנס, וקודם שהגיע זמן החופה יצאה בת ראובן אחות המשודכת מן הכלל וכפרה בעיקר, ובשביל פגם זה לא רצה שמעון שיכנס בנו עם משוודתו לחופה, ואומר דאדעתא דאונס גדול כזה שישא בנו אחות משומדת להשחית נחלתו ולפגום את משפחתו לא אתני. והשיב שהדין עם שמעון והביא כמה ראיות לדבר דאחר שהיה שם אונס אדעתא דהכי לא קנס את עצמו. והכלל היוצא מדבריהם הוא דאפילו במקום שבועה ובמקום שנהגו לגבות דמי קנס זה הוא כשאין שם טענת אונס,

~~אמרו חכמינו ז"ל אין אדם יכול לעמוד בפניו של יצחק דיוגנס יפה, וכ"ש~~
שאמר ד"ש אינס סכנה דחמיר טפי משאר אונסים,
מצורף לזה יש כאן טענה לפטור את לוי אי אמרינן
שטעם חיוב הקנס הוא משום שיש שם ביוש וחייב

אחר יותר קשה שלא יעלה זיווג שלה לטובה אלא לרעה, וא"כ דטבא לה עביד בתורתו ממנו יותר

12/27/1977

בשביל זה לבטל השידוך אף שיש לחוש לכתחילה,

וכו', וכיון שכבר נעשה הוה כמו להוציא ואין מוציא
מן הספק, גם ידעתי ושמעתי מכמה גדולי רבנים שלא
הקפידו ע"ז אפילו לכתחילה ע"כ אין ממש בטענה זו,
והוא בספר חינוך וחסידא

צוואה כ"ג אות ל"ג וצוואה מ"ט אות כ"ז) וצריך עיון.

נחלקו הפוסקים אם מותר לרב לסדר חופה וקדושין בנישואין שרבינו הזהיר בצוואתו שלא לעשות כן ^{מה}

אף שרבינו יהודה החסיד זי"ע היה "רבן של גולת אריאל ארץ אשכנז וצרפת" מט, צוואתו נתפשטה בכל תפוצות ישראל ממזרח וממערב, ואף גאוני ספרד חשו לדבריו ופלפלו והעמיקו בדבריו להלכה למעשה, כמפורט בהערה³. אמנם יש שכתבו דלא קיבלו חכמי וגאוני ספרד כל דבריו ממש רק בחלק מהדברים היו נוהרין בני ספרד⁴.

דין השידוכין מי נקרא התובע אם הצד שרוצה לבטל
 הקשר או צד המקיים כבר הבאתי בחיבורי משפט
 שלום מחלוקת המחברים בזה. ובתשובות
 מקרי תובע. אך בדבר ברור שאין צריך רק גילוי מלתא
 כפי דין שלום המחברים ע"ש דע"ע בחמ"ח
 וכן ע"ש דע"ע בחמ"ח

כתב דאם המחותנים לא יחושו לזה אין על הרב
 דיש מי שאמר שראוי אף לא להיות שדכן, עיי"ש.
 מט. כלשון קדשו של הדברי חיים זי"ע בתשובותיו
 שו"ת חיים שאל
 , שו"ת יוסף אומץ (סימן ל"ז אות א-ג), ברית עולם
 (סימן תע"ז), החמיר מאוד בדברי רבינו,
 למנוע חתנים מלמנוח רבי אברהם גאטינו זצ"ל

<p>עוד ראיות לזה.</p>	<p>(ח"ג יו"ד אות פ' ס"ק קפ"ט), וביתור מצינו להגר"ח פאלאגי</p>
<p>(שם). וכתבו</p>	<p>בספריו שהחמיר כדברי רבינו תוכחת חיים (פרשת בראשית</p>
<p>(שו"ת בית דוד סימן קל"ז, שו"ת מהרש"ש סימן ת"ה עמוד)</p>	<p>דף מ"ג פ"ב ל"ך דף ס"ה, פרשת במדבר דף ק, פרשת נצבים דף ר"נ)</p>

~~בני תימן לא מצינו שהחפשו אצלם צוואת רבינו ושדקדקו או הקפידו על זה^{יב}~~

יח. נוסחאות הצוואה

נוסח הצוואה אשר בידינו אינה כתובה בכתב יד קדשו של רבינו, או ע"י אחד מתלמידיו, קשה לקבוע מהו לשונו המדויק של רבינו, בפרט שבמרוצת שנות הדורות הועתקה הצוואה מספר פעמים, ויש בה כמה גירסאות ושינויים משמעותיים שיש בהם נפק"מ לבירור כוונת דברי הצוואה, והרבה חלוקי דינים להלכה תלויים בלשון הכת"י, כמו"כ ישנן אזהרות המופיעות בכתבי ידות מסויימים ואינן מופיעות בכתבי ידות אחרים, וישנן אזהרות המובאות בשם צוואת ריה"ח רק בכתב יד יחיד ע"כ השתדלנו מאוד מאוד לנפות נפה אחר נפה, לברר ולעמוד על דיוקן של דברים עד היכן שידינו מגעת, על אף שאין אנו יכולים לבוא ולהכריע או לקבוע שיש לנהוג על פי גירסה מסויימת, רק עלינו לנהוג על פי הנהוג ונמסר מדור דור וכפי שהורו לנו גדולי הפוסקים, אלא מטרתנו היא לעורר הנפק"מ שיש בין הגירסאות השונות, ומה גם שהרבה דברים שנמצא בהם פלוגתא בין הפוסקים, כשנעיין בלשון הצוואה נמצא שזה לכאורה תלוי בגירסת הכת"י שהיה לפנייהם. ולכן גם כאשר מצאנו פעמים רבות פוסקים שכתבו להקל בצוואה באופנים שונים כי כך דייקו בלשון הצוואה, הדבר תלוי בנוסח שהיה לפנייהם, ולפי נוסחאות אחרות של צוואת רבינו יש מקום להחמיר בזה.

הפוסקים בדורות שלפנינו כבר העירו על השיבושים והטעויות הרבות שנפלו בספר חסידים, ונראה מדבריהם דעיקר כוונתם הוא לצוואת רבינו [כי מספר הפעמים ~~והצוואה המפורשת של רבינו~~ , ולעומת זה

~~עניינת רבינו הוסיף להוסיף ופירושה כדבר ידן וכן כדבר בשו"ת חלקת יעקב~~

שקשה לסמוך על הגירסאות שבספר חסידים בדבר שאינו מפורש בפוסקים. ~~והצוואה המפורשת של רבינו~~ נז"נ שם על צוואה ל"ח לא לגדל תורים ובני יונה

מקורות והארות

~~הצוואה של רבינו הוסיף להוסיף ופירושה כדבר ידן וכן כדבר בשו"ת חלקת יעקב~~

כתב, צוואת ר"י החסיד זצוק"ל לא נתפשטו אצלינו כלל. ועד מקום שידי מגעת בספרי רבני תימן, הן הנדפסים והן אשר עורם בכתובים [וברוך ה' יגיע מספרם מכתבי יד בלבד אשר חזיתי במו עיניי, למאות ולאלפים בלא גוזמא], איני זוכר שיש מי שזן אודותיהם מכל וכל. ואפילו הדברים היותר מפורסמים מצוואותיו אצל שאר קהילות ישראל, כגון שלא ישא אדם אשה ששמה כשם אמו או ששמו יהיה כשם חמיו, או שני אחים שלא לישא ב' אחיות, וכן שלא להסתפר ברה"ח, וכן שבדלת או חלון שטוממים להשאיר נקב וכו', בכל אלו וכיוצא בהן אין נזהרין כלל, עכ"ל.

אות י"ג ט"ז), ועוד הרבה [חלקם מובאים בלשונם בספרנו (סוף ערך צוואה), בשו"ת הון יוסף , ובספר חינוך וחסידא בכ"מ המובאים לעיל. נא. **בספר** זבחי צדק [להג"ר עבדאללה סומך זצ"ל מבגדד] (ח"ב סימן קט"ז ס"ק ע"ה-פ"א), חילק בין הצוואות על כמה מהם מקפידים מאוד מחשש סכנה ועל אחרים אין מקפידין כלל, ודו"ק. ובספר ועלהו לא יבול (ח"א עמוד קכ"ט) כתב בשם הגרש"ז אויערבאך זצ"ל דבני ספרד אי"צ לחוש כלל לצוואת רבינו וצ"ע מכל הנ"ל. עולת יצחק [להגר"י רצאבי שליט"א נב.

וכתב, וידוע כי כמה דברים נאמרו ונדפסו בשם ספר חסידים ולא נמצאו, וע"כ שהם

שקשה לסמוך על

הגירסאות שבספר חסידים בדבר שאינו מפורש בפוסקים, עיי"ש.

נוסחאות כתבי היד הנפוצות והעתיקות ביותר אשר לפנינו, ואשר על פיהם דנו גדולי

כתב יד מילנו:

כתב היד מצוי בספריית 'אמברוזיאנה' בעיר מילאנו שבאיטליה. והוא הכתב האשכנזי העתיק ביותר שנכתב בשנת ה' קי"ד.

כתב יד אוקספורד:

נכתב בשנת ה' קמ"ג ע"י הסופר אליקים ב"ר שמואל הלוי מבידבור שהעתיק את הסמ"ק, ובסופו לאחר מצות לא תעשה העתיק את הצוואה בצורת ל"ת לא...

בריש הצוואה כתב 'אלו ל"א צוואות שצויה רבינו יהודה החסיד לכל העולם, לכל הפחות לזרעו, לקיימם'. ובסוף דבריו מסיים: 'אלו ל"א צוואות החסיד', ומוסיף שם שיש עוד צוואות מריה"ח ואינם תח"י וכשאמצאם יותר אמלא את הדף.

כתב יד רוטשילד:

נכתב בשנת ה' רנ"ב כחלק ממחזור תפילות בפלורנס שבאיטליה, על ידי הסופר ר' אברהם יהודה בן יחיאל מקרימנו. מחזור זה מכונה בשם 'מחזור רוטשילד' והוא מצוי כיום במוזיאון ישראל. בצוואה שבכת"י זה ישנן שישים אזהרות, מתוכם שבעה בשולי הדף מימין ומשמאל, כאשר במרכז הדף נמצא "מוסרי אלקסנדר בן פיליפוס" [הוא אלכסנדר מוקדון].

דפוס סביונטה:

ויש בו רק ארבעים אזהרות של הצוואה.

דפוס ויניציה:

נדפס לראשונה שנת ה' שמ"ט עם הספר יורה חטאים לרוקח, ויש בו שבעים סעיפים. בסוף הצוואה נכתב: "נשלמו צוואת ר' יודא חסיד ז"ל, סך סימני חיבור קטן זה ע', וסימניהם סו"ד ה' ליראיו ובריתו להודיעם".

זה התפשט והתקבל בין קהלות ישראל התייחסו לנוסח זה כנוסח אמין, בפרט שהרוקח היה תלמיד ריה"ח. בכל מהדורות 'ספר חסידים' הדפיסו גם את הצוואה

על פי נוסחת דפוס וינציה. לראשונה נדפס ספר חסידים בפרנקפורט בשנת ה' תפ"ד עם פירוש ממחבר שהעלים שמו, וכתב שם המו"ל: "ולמען מעלת הספר הנחמד הזה שיהא במילואו וטובו ולא יחסר כל טוב בו הוספנו עוד נופך מה שלא היה נדפס כבר בשום ספר חסידים - צואת רבינו יהודה החסיד זצ"ל, כדי שישמע חכם ויוסיף לקח ויסיר מכשול וישמור עצמו מכל אלו הדברים הנזכרים וי"י יציל אותנו מכל רע". גם הרב ראובן מרגליות ז"ל כשהדפיס לראשונה ספר חסידים ע"פ מקור חסיד בשנת ה' תרפ העתיק נוסח הצוואה מדפוס פרנקפורט, אלא שלצורך חלוקת סעיפי הצוואה השתמש בסדר דפוס בולוניה משנת רח"צ.

כתב יד מינכן:

יצא לאור בקראקא שנת ה' תרנ"א בתוך ספר תולדות החסידים שנכתב ע"י ר' מנחם אליעזר מאהלר, והוא מעיד כי השיג את כתה"י בשני דרכים: א. הגאון מהר"נ ראבינאוויטץ, עורך ספר דקדוקי סופרים על הש"ס, העתיק בשבילו את הצוואה מכתב-יד מהרי"ל אשר בעקד הספרים בעיר מינכען. ב. מהר"א ברלינר העתיק עבורו מכ"י צידה לדרך. (ומן המותר לציין כי בשתי העתקות בנקל יכול להשתרבב שיבושי לשון). כתב יד זה הוא הארוך ביותר ויש בו שבעים ואחד סעיפים והוא התפשט והתקבל מאד בתפוצות ישראל. כתב היד נדפס אמנם לראשונה בקראקא תרנ"א, אך כפי הנראה נוסחתו היתה מצויה כבר בידי גדולי ישראל, שכן בספר בית לחם יהודה על יו"ד (סימן רצ"א סעיף ג'), שנדפס לפני יותר ממאתים שנה, הביא מצוואת ריה"ח "כשעוזב הבית שלא יעקור המזוזה", ודבר זה נזכר רק בכ"י מינכן (אות ל"ח). כמו כן יש דפוסים שכתבו אזהרות נוספות לריה"ח והן אזהרות שנוספו בכ"י מינכן ואינם נמצאים בנוסח הרגיל של דפוס וינציה.

נוסח הצוואה שלפנינו:

נוסח הצוואה הוא כפי דפוס וינציה ופרנקפורט שהוא הנוסח שהתפשט והתקבל ביותר, וחלוקת סדר הסימנים עד סימן נ"ז הוא כפי דפוס בוינציה שגם בזה סדר הסימנים הוא כפי שנתפשט ביותר וכסדר זה גם השתמש ר' ראובן מרגליות. מסימן נ"ז ואילך החלוקה לפי כתבי היד והדפוסים על פי שנת כתיבתם או הדפסתם והוא: מילנו, אוקספורד, רוטשילד, סביונטה, מינכן.

יט. התייחסות לכתבי יד שמתגלים

כפי שכבר הקדמנו בתחילת דברינו רוב כתבי היד של נוסח הצוואה אשר בידינו, לא היו לעיניהם של רבותינו גדולי הפוסקים שדנו במו"מ של הלכה, לברר כוונתו של רבינו, מה אסר ומה התיר, על מי הזהיר ובאיזה אופן, ודקדקו רבות מלשונו הזהב הדק היטב כשוקל בפלס, ואף כתבו שכל שאינו דומה ממש ללשון אזהרת רבינו אין

לאסור בזה, ולכך יש לדון הלכה למעשה איך להכריע אם על פי כתבי היד שהיו בפני הפוסקים האחרונים על פי כתבי היד החדשים שנתגלו בדורות המאוחרים. וכבר נחלקו בזה רבוותא: הרמ"א (ח"מ סימן כ"ה סעיף ב') כתב דכל מקום שדברי הראשונים כתובים על ספר והם מפורסמים והפוסקים האחרונים חולקים עליהם, כמו שלפעמים הפוסקים חולקים על הגאונים, הולכים אחר האחרונים דהלכה כבתראי מאביי ורבא ואילך, אבל אם נמצא לפעמים תשובת גאון ולא עלה זכרוננו על ספר ונמצאו האחרונים חולקים עליו, אין צריך לפסוק כאחרונים, שאפשר שלא שמעו דברי הגאון, ואי הוי שמיע להו הדר בהו, ע"כ. וכן כתבו עוד רבים מגדולי הפוסקים¹ אמנם יש שכתבו דאין לסמוך על כת"י חדשים שמודפסים עכשיו להכריע במחלוקת הראשונים².

מקורות והארות

דקשה לעמוד על הרוב, דרוב

התומים

דעות הפוסקים נשתנה לפעמים במרוצת הדורות ע"י "התחדשות הספרים ושיטות ראשונים שלא היו ידועות בשו"ת חיים שאל

(חלק א' סימן נ"ו), כתב על מה שכתב המרדכי (שבת יא.) בשם מהר"ם, שאסור לשכב שכיבת קבע בעליה שעל גב בית הכנסת, שהוא תשמיש של גנאי, ואפשר שעליית בית הכנסת דומה לעליות היכל שנתקדשו וכו'. וכן פסק בשלחן ערוך (אור"ח סימן קנ"א סעיף י"ב) יש לזוהר מלהשתמש בעליה שעל גב בית הכנסת תשמיש קבוע של גנאי, כגון לשכב שם, ויש להסתפק בשאר תשמישים אם מותר להשתמש שם. והעיר החיד"א מדברי הרמב"ם בשו"ת שפסק להחידא להתיר חוץ מן המק

שעל גב ההיכל, וכתב החיד"א: שאפשר שאילו היה רואה מהר"ם תשובת הרמב"ם, היה חוזר בו. ונראה פשוט שמרן ז"ל אילו היה רואה תשובת הרמב"ם בודאי שהיה קובע הלכה כמותו, עכ"ד.

(מועד סימן ל"ט אות ו') שאין לסמוך על

כת"י הנדפסים בהפסקת מסורת דור דור ע"ש. וביתר הרחבה כתב (סימן ס"ז אות י"ב) וז"ל, לא ידענא אם אפשר לסמוך על הנדפסין מחדש שכבר הפסיקה המסורת בינינו ואין אנו יודעין מי המה המעתיקים, שמלאכת העתקה כבדה מאד, ואף ע"י זריזין ומדקדיקין מצוי ט"ס הרבה, ואם יעבור הדבר ע"י איזה רפיון בדקדוק הדברים יוכל הדבר להשתנות לגמרי, ולכן הפוסקים שלא הפסיקה המסורה בינם ובינינו בכל הדורות ששקדו עליהם חכמי דור דור לשמרם ולנקותם צריכים אנו לחשוב את ספריהם ליותר דוקנית, וכ"ש במקום שאין ללמוד מכוונת דברים אלא מדקדוק לשונם, שקשה לסמוך על החדשים עכ"ל. ובאגרות

, ש"ך בהנהגות איסור

וע"ן בבא בתרא

השו"ת רעק"א

(אה"ע ח"א סימן נ"א ג')

על דברי ר"ת להלכה על אף שדחוהו הראשונים, כיון שמתוך דבריו בספר הישר לר"ת מתבררת שיטתו ומיושבים כל הקושיות שהקשו עליו. אף שספר הישר יצא לאור מתוך כת"י שלא היה בתקופת הראשונים. ובשו"ת אבני נזר (יו"ד סימן שפ"א אות ד') כתב שעל פי

לא ראה את האשכול שזכינו לו בזמנינו ע"כ.

בשם הגדולים (מערכת י' אות ס"ז, ערך מהר"ר יהושע

כתב וז"ל, וזה כחמישים שנה אשר עד כה

ברכנו ה' שיום יום החלו עולים בדפוס חידושי

האחרונים, שאין לומר קים לי כסברת פוסק פלוני, מפני

שלא מצאו לו חבר, וכן פסקו למעשה חכמי הדור

שלפנינו, כדברי האחרונים. והן עתה שנדפסו פסקי

וחידושי הראשונים, שם אנו מוצאים כי סברת הפוסק

שחשבו האחרונים שהיא סברא יחידאה, יש לו חברים,

הדר דינא דמצי המוחזק לומר קים לי כסברת הפוסק

ההוא, שהיא סברת שנים מכל הפוסקים. ע"כ. ובשו"ת

שבט הלוי (ח"ה חיד"א סימן ק"ג אות ה', ו'), שהשיג על החת"ס

דאזיל בתר בעלי הנפש דפוס ויניציאה ולכן חלק על

השו"ע, דמה נעשה שהיום נתגלה כתב יד אמיתי

מהשגות הרז"ה שכתב שהראב"ד חזר בו, וא"כ "פשוט"

שהלכה כשו"ע, עכ"ד. וכ"כ בח"ז (סימן ד' אות ב') בשם

בריש כתב יד מולנו:

אילון נביאתיה דחבר רבי יהודה החסיד מקצת
מנהג לזרעיה ומקצתי מנהג לכל ישראל ומקצתי
מנהג לארמאין

בסוף כתב יד אוקספורד

אלו ל א צוואת שציוה רבינו יהודה החסיד לכל
העולם לכל הפחות לזרעו לקיימם

בדפוס רוטשילד בריש הצוואה:

צוואת מהרי"ח הוא רבינו יהודה זצ"ל יש מהן
שצוה על זרעו ויש מהן שצוה לכל הדורות

בריש צוואת דפוס פרנקפורט:

ולמען מעלת הספר וכו' הוספנו וכו' צוואת רבינו
יהודה החסיד זצ"ל כדי שישמע חכם ויוסיף לקח
ויסיר מכשול וישמור עצמו מכל אלו הדברים
הנזכרים וי יציל אותנו מכל רע אמן

מקורות והערות

בדורות האחרונים, שמע מינה דלא חשו לו, ויש
בענין

הפולוגתא דרש"י ור"ת ז"ל בסדר הפרשיות שבתפילין
וז"ל, כתבו סמ"ג ומרדכי ששלחו כתב מארץ ישראל,
שנפלה בימה שעל קבר יחזקאל, ומצאו שם תפילין
ישנים מאוד כסדר רש"י, וכן כתבו הרמב"ם והרשב"א
כולם הסכימו [כרש"י] וכן העלה בית יוסף בשם יו"ד
רוב הפוסקים עיי"ש, ושמעתי בשם מורי [הוא הרמ"א
ז"ל] דאין לסתור

סדר ר"ת ממה שמצאו תפילין בקבר יחזקאל כדברי
רש"י, שאדרבה לר"ת מצי למימר שפסולין היו כיון
שכתבן באותן הסדר, ולכך נקברו בקברו כדין ספרים
פסולין שנקברין ונטמנין בקברו של צדיק עכ"ל. וכמו
כן נימא לנדון דידן, דכיון דחזינן שהקדמונים לא
העתיקו כנוסח הכת"י, מוכח שלא חשו לו, ואין לנו
להוסיף מה שלא נמצא בקדמונים.

כתב, ולכן אף שהרדב"ז מפרש

אנו אחראין על הספרים הנמצאים מחדש באיזה כת"י
שיש לתלות שאיזה טעות נפל בכת"י או שתלמיד אחד
הוסיף זה בטעות וכו', ולכן ודאי טעות סופר הוא ואין
אנו אחראים על ספרים הנמצאים בכת"י ע"ש.

שאינן לסמוך על שו"ת פאר הדור להרמב"ם שנמצאה

אתנו יודע עד מה, ולכן יש לומר דאין לו כל כך תוקף
ועוז מאשר אילו היו גדולים מדורות קודמים יודעים
עליה ומוזכרים אותה. וראה בהקדמה ובהסכמת הגר"ע
יוסף שליט"א לשו"ת פאר הדור שחולק ע"ז בכל
כתב לענין

נוסחאות כת"י הצוואה וז"ל, אולם נראה דכיון דנוסח
הכת"י לא הועתק על ידי הקדמונים, אלא שנדפס